

De arbeidsmarkt in 1983

DRS. T. DE BRUIN*

Inleiding

Het is nog niet zo lang geleden dat we in ons land met grote verontrusting de „dramatische” stijging van de werkloosheid in Groot-Brittannië volgden. Met toenemende verbazing zag we hoe Margaret Thatcher volhardde in het doorvoeren van haar monetaristische experiment en velen waren ervan overtuigd dat het land aan de vooravond stond van een totale verpaupering.

Inmiddels is de aandacht enigszins afgewend van de ontwikkelingen in Groot-Brittannië en dat is niet zo verwonderlijk. Als we kijken naar het werkloosheidspercentage doet ons land momenteel niet zoveel onder voor het Verenigd Koninkrijk. In 1982 had Nederland zelfs de grootste stijging van de werkloosheid van alle EG-landen. Vorig jaar liep de officieel geregistreerde werkloosheid op van 473.620 tot 644.190 personen, een stijging van 36%. Volgens de nieuwe werkloosheidsdefinitie 1) steeg het aantal werklozen van 588.000 tot 764.000. Dat komt neer op een stijging van 30%.

De verdere verslechtering van de situatie op de arbeidsmarkt kan worden verklaard uit twee (tegengestelde) ontwikkelingen. Enerzijds neemt de werkgelegenheid af (het gecombineerde effect van een dalende productie en een stijgende arbeidsproductiviteit), anderzijds neemt het arbeidsaanbod toe.

Een min bij de vraag

Tabel 1 geeft de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de afgelopen vijf jaar. Uit de tabel is af te leiden dat de werkgelegenheid in de periode 1977-1980 nog is toegenomen (met 2%), maar daarna een negatief verloop laat zien. In 1982 kwam het arbeidsvolume zelfs onder het niveau van 1977. Sterk negatief is de laatste twee jaren de ontwikkeling in de bouwnijverheid. In de periode 1980-1982 zijn daar 70.000 arbeidsjaren verloren gegaan (16% van de totale werkgelegenheid in de bouwsector in 1980). Ook in de overige sectoren, behalve in de kwartaire, is de werkgelegenheid afgenomen. Gezien de beleidsvoornemens van het kabinet ten aanzien van de kwartaire sector zal in de komende jaren ook in deze sector het arbeidsvolume worden aangetast 2).

Hoewel het - zeker momenteel - moeilijk is uitspraken te doen over de ontwikkeling van de economie op middellange termijn, zijn er geen aanwijzingen dat binnenkort een economische opleving mag worden verwacht. Er dient vooral nog van te worden uitgegaan dat, onder meer vanwege het verder afnemen van de bestedingen, in de komende jaren de productie-ontwikkeling in mineur zal blijven en de werkgelegenheid in alle sectoren verder zal teruglopen.

Voor 1983 houdt het CPB rekening met een teruggang van de werkgelegenheid met ca. 75.000 arbeidsjaren 3), maar er is alle aanleiding deze aanname nog vrij optimistisch te noemen 4). Verwacht moet worden dat de teruggang van het arbeidsvolume in 1983 zo'n 100.000 arbeidsjaren zal bedragen.

Tabel 1. Ontwikkeling van de werkgelegenheid 1977-1982, in arbeidsjaren, in procentuele mutaties

	1977	1978	1979	1980	1981	1982a)	1978	1979	1980	1981	1982
	(* 1000 arbeidsjaren)						(procentuele mutaties)				
Landbouw en visserij	289	285	280	278	274	271	-1,4	-1,8	-0,7	-1,4	-1,8
Nijverheid (exclusiefbouw)	1.090	1.065	1.056	1.046	1.016	980	-2,3	-0,9	-1,0	-2,9	-3,0
Bouwnijverheid	435	445	459	449	408	370	+2,3	+3,2	-2,2	-9,1	-7,1
Dienstensector	1.637	1.665	1.699	1.722	1.716	1.691	+1,7	+2,0	+1,4	-0,4	-1,2
Diensten kwartair (inclusief overheid)	1.229	1.253	1.278	1.301	1.322	1.331	+1,9	+2,0	+1,8	+1,6	+0,7
Totaal	4.680	4.713	4.772	4.796	4.736	4.649	+0,7	+1,2	+0,5	-1,2	-1,6

a) Raming.

Bron: CPB, CBS.

Een plus bij het aanbod

Kunnen ten aanzien van de ontwikkeling van de werkgelegenheid op middellange termijn moeilijk voorspellingen worden gedaan, omtrent het arbeidsaanbod bestaat meer duidelijkheid. Het CPB heeft onlangs nieuwe vooruitberekeningen gemaakt van de ontwikkeling van het arbeidsaanbod (tot het jaar 2010). Volgens de berekeningen van het CPB zal het arbeidsaanbod in de periode 1981-1985 waarschijnlijk toenemen met ca. 75.000 arbeidsjaren per jaar (in de periode 1986-1990 met ca. 67.000 arbeidsjaren per jaar). Daarmee ligt de groei van het arbeidsaanbod op een aanzienlijk hoger niveau dan de vorige vooruitberekening, waarbij werd uitgegaan van een jaarlijkse groei van ca. 50.000 arbeidsjaren.

De prognose van het arbeidsaanbod is onder meer herzien naar aanleiding van nieuwe bevolkingsprognoses van het CBS. Met name voor de ontwikkeling van de bevolking tussen 15 en 65 jaar, de zogenoemde beroepsgeschikte bevolking, levert de nieuwe CBS-prognose (PROG 80) aanzienlijke verschillen op ten opzichte van de prognose uit 1975 (PROG 75). De verschillen worden voor een deel veroorzaakt door het hogere geboortecijfer, maar met name door de kleinere kans op een eerste huwelijk van vrouwen. Vanwege het hogere deelnemingspercentage van niet-gehuwde vrouwen in vergelijking met gehuwde vrouwen heeft deze ontwikkeling gevolgen voor de omvang van het trendmatig arbeidsaanbod.

Daarnaast is in de vorige vooruitberekening van het CPB geen rekening gehouden met het migratiesaldo, terwijl dat zeker van invloed is op het arbeidsaanbod. In de tweede helft van de jaren zeventig omvatte het migratie-overschot 189.000 personen. Daarvan bevonden zich 116.000 in de beroepsgeschikte bevolking. Omdat hier en daar al verhalen de ronde doen die de groei van het arbeidsaanbod in verband brengen met een verondersteld hoger vruchtbaarheidscijfer van migranten, is het goed te benadrukken dat het migratie-effect op de stijging van het arbeidsaanbod louter moet worden verklaard uit de herziene schattingsmethodiek van het CPB.

De nieuwe ramingen van het CPB zijn ook gebaseerd op herziene trends in de beroepsdeelnemingspercentages van afzonderlijke bevolkingscategorieën. Zo veronderstelt het CPB dat het deelnemingspercentage van vrouwen in de periode 1980-2000 zal toenemen van 36 tot 45. Voor ongehuwde vrouwen zal het deelnemingspercentage toenemen van 51 in 1980 tot 57 in 2000; voor gehuwde vrouwen van 28 tot 36.

In de *Arbeidsmarktverkenning 1983* wordt afzonderlijk ingegaan op de achtergronden van de stijgende deelneming van gehuwde vrouwen aan het arbeidsproces. Drie factoren zijn daarbij van belang. Ten eerste is het onderwijsniveau van vrouwen toegenomen (deze verklaring geldt dus ook voor de toegenomen participatie van ongehuwde vrouwen). In het algemeen is er een positief verband tussen onderwijsniveau

* De auteur is verbonden aan het secretariaat van de Raad voor de Arbeidsmarkt, een zelfstandige commissie van de Sociaal-Economische Raad. Deze notitie is op persoonlijke titel geschreven, mede naar aanleiding van het verschijnen van de *Arbeidsmarktverkenning 1983* van de Raad voor de Arbeidsmarkt.

1) In de nieuwe werkloosheidsdefinitie worden tot de werklozen ook gerekend: de „tijdelijk niet bemiddelbaren”; de „voor bemiddeling ongeschikten”; en degenen die zich hebben laten inschrijven voor een werkweek van 20 tot 25 uur (de urengrens wordt verschoven naar 20 uur).

2) Zie H. de Groot, Regeerakkoord en kwartaire sector: Ombuigen zonder plan?, *ESB*, 12 januari 1983.

3) CPB, *Macro Economische Verkenning 1983*, 's-Gravenhage, 1982, blz. 87.

4) Zie F. W. Rutten, Prioriteit voor werkgelegenheid en economische groei, *ESB*, 5 januari 1983.

en arbeidsmarktparticipatie. Ten tweede is, gemiddeld gezien, de periode tussen het tijdstip van het huwelijk en de geboorte van het eerste kind toegenomen, terwijl de huwelijksleeftijd niet is veranderd. Dat heeft gevolgen voor het totale arbeidsaanbod omdat gehuwde vrouwen zonder kinderen een grotere arbeidsmarktparticipatie hebben dan gehuwde vrouwen met kinderen. Ten derde is de beschikbaarheid van deeltijdbanen toegenomen waardoor de mogelijkheden van gehuwde vrouwen om buitenshuis te werken zijn verruimd.

Omtrent het effect van het niveau van de werkloosheid op het arbeidsaanbod van gehuwde vrouwen kunnen geen duidelijke uitspraken worden gedaan. In het algemeen wordt aangenomen dat van een hoge werkloosheid een mitigerende invloed uitgaat op het aanbod van gehuwde vrouwen (het z.g. „discouraged workers”-effect). Daarnaast moet echter in een tijd van economische recessie rekening worden gehouden met extra aanbod van gehuwde vrouwen (het z.g. „additional workers”-effect), ten einde de teruggang in het gezinsinkomen zoveel mogelijk te voorkomen.

Tabel 2 laat het resultaat zien van de nieuwe vooruitberekening van het trendmatig arbeidsaanbod van het CPB. Uit de tabel kan worden afgeleid dat, in tegenstelling tot de vorige vooruitberekening, het arbeidsaanbod niet in de tweede helft van de jaren negentig zal afnemen, maar pas in de periode 2006–2010 5).

Tabel 2. Arbeidsaanbod, in arbeidsjaren, 1980–2010, ($\times 1.000$)

	Mannen	Jongeren < 25 jaar	Vrouwen		Totaal
			totaal	w.o. gehuwd	
Arbeidsjaren					
1980	3639	1215	1280	555	4919
1985	3834	1268	1465	585	5299
1990	4009	1232	1625	632	5634
1995	4105	1046	1674	669	5780
2000	4126	926	1702	693	5827
2005	4112	970	1747	690	5859
2010	4064	1020	1788	686	5851

Bron: CPB.

Het arbeidsaanbod van jongeren (< 25 jaar) laat al eerder een daling zien: in de tweede helft van de jaren tachtig, en met name in de eerste helft van de jaren negentig. Voor zover er lichtpuntjes in de arbeidsmarktontwikkeling kunnen worden gesignaleerd, betekent deze afname althans een relatieve verlichting van de problematiek van de jeugdwerkloosheid in die perioden.

De resultante: de werkloosheid

Hiermede is in een notedop de macroproblematiek van de Nederlandse arbeidsmarkt geschetst. Op basis van de hiervoor aangegeven ontwikkelingen valt gemakkelijk af te leiden dat, zeker dit jaar, de werkloosheid onvermijdelijk nog aanzienlijk zal toenemen. Een eenvoudige rekensom komt uit op een stijging van de werkloosheid van ca. 175.000 arbeidsjaren (een daling van de werkgelegenheid met 100.000 arbeidsjaren; een stijging van het arbeidsaanbod met 75.000 arbeidsjaren). Voor de jaren daarna zijn, zoals gezegd, voorspellingen ten aanzien van de werkgelegenheidsontwikkeling moeilijk te geven, maar ook al zou de afname van de werkgelegenheid al in 1984 tot staan kunnen worden gebracht (hetgeen zeer onwaarschijnlijk is), dan nog zal in 1984 de werkloosheid de 1 miljoen overschrijden.

Paradoxaal genoeg leggen de hoge werkloosheid en de financieel-economische situatie aanzienlijke beperkingen op ten aanzien van het te voeren economisch beleid. De wanverhouding tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt heeft zodanige proporties aangenomen dat ook zeer omvangrijke beleidspakketten alleen nog de *stijging* van de werkloosheid enigszins kunnen afremmen. De werkloosheid heeft zo'n hoog niveau bereikt dat een beleid gericht op een relatieve verlichting ervan, met zeg 30.000 arbeidsjaren, niet veel ani-

mo zal ontmoeten. Dergelijke effecten vallen vrijwel weg „achter de komma”.

Door een beleid gericht op herverdeling van arbeid kan de werkloosheid enigszins worden teruggebracht. Veel soelaas zal ook dit beleid niet bieden. Gezien de moeizame cao-onderhandelingen op dit moment is het ook zeer de vraag in hoeverre in 1983 een begin kan worden gemaakt met herverdeling van arbeid. Bovendien gaat het om een herverdeling van de recessie. Uiteindelijk kan alleen een herstel van de economie ervoor zorgen dat de werkloosheid daadwerkelijk kan worden teruggedrongen. Dan zal immers de werkgelegenheid kunnen toenemen en zal er bovendien ruimte ontstaan voor arbeidstijdverkorting. In het verleden is arbeidstijdverkorting immers ook steeds gefinancierd uit de productiviteitsstijging en dat leverde dan ook heel wat minder problemen op.

Micro-bewegingen

Dit alles impliceert geenszins dat aan de arbeidsmarktsituatie als zodanig minder aandacht zou kunnen worden geschonken. In het algemeen is bij voorbeeld het inzicht in de *dynamiek* van de arbeidsmarkt zeer beperkt. Het werkloosheidscijfer zegt onvoldoende over de werkelijke problematiek van de werkloosheid. Van belang is in hoeverre er ten aanzien van het werklozenbestand doorstroming plaatsvindt. Daarnaast is het uiterst relevant inzicht te hebben in het z.g. recidivisme (het herhaald werkloos worden), omdat daardoor ook de cijfers van de inschrijvingsduur van werklozen in een ander daglicht kunnen komen te staan.

Al jarenlang wordt aangedrongen op het meer beschikbaar komen van z.g. „stroomcijfers”, die de dynamiek van de arbeidsmarkt kunnen aangeven. In de *Arbeidsmarktverkenning 1983* wordt daaraan uitgebreid aandacht geschonken. Als we ons concentreren op de stromen vanuit en naar de werkloosheid, dan zijn alleen cijfers voorhanden over de in- en uitschrijvingen van werkzoekenden (bij het GAB). Hoewel zelfs deze cijfers voorzichtig moeten worden geïnterpreteerd, blijkt dat er m.b.t. de werkloosheid een aanzienlijke doorstroming (via het GAB) plaatsvindt. In 1982 bedroeg het aantal inschrijvingen 912.200 en het aantal uitschrijvingen 690.800.

Het grote belang van stroomcijfers blijkt ook onder meer uit een onderzoek van het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid (EIB) 6). Het EIB is in 1980 gestart met een *longitudinaal* onderzoek onder bouwbedrijven en bouwvakarbeiders. Ieder jaar worden 1.000 bouwbedrijven en 1.000 bouwvakarbeiders ondervraagd over het functioneren van het bedrijf en de ontwikkelingen in de arbeidssituatie.

Uit het onderzoek blijkt dat van het arbeidsbestand in de bouw in het (zegel)jaar 1979/1980 ruim een jaar later 25% uit de bedrijfstak is getreden, en 21% kort werkloos is geweest. Dat betekent dat slechts 54% deel is blijven uitmaken van het vaste personeelsbestand. Verder komen onder langdurig werklozen in de bouw en degenen die de bouw verlaten relatief veel jongeren voor. Werknemers die slechts korte tijd in de bouw werken, verlaten in het algemeen de bedrijfstak ook het eerst.

Zoals op zoveel terreinen in de economie weten we over de macro-ontwikkelingen op de arbeidsmarkt heel wat meer dan over de bewegingen op micro-niveau. Voor het inzicht in de werkelijke effecten van de werkloosheid dienen economen en beleidsmakers af te dalen tot het niveau waar de dingen werkelijk *gebeuren*.

T. de Bruin

5) Vanwege de lange prognoseperiode is hier uiteraard voorzichtigheid op zijn plaats met betrekking tot het precieze tijdstip van een eventuele omslag. Bovendien gaat het om een berekening van het arbeidsaanbod op basis van trendextrapolatie. Of het arbeidsaanbod zich in de komende jaren ook zo zal ontwikkelen, hangt af van de mate waarin de gesignaleerde trends zich ook daadwerkelijk zullen voltrekken.

6) EIB. *Fluctuaties op de bouwmarkt in 1980 en 1981*, Amsterdam, 1982.